

وضعیت اشتغال دانش آموختگان پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی زنجان

الهام جعفری^۱، صدیقه کمالی^۲، نورالسادات کریمان^۳، افسانه فتحی^۴

نویسنده‌ی مسئول: دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی زنجان kamalysg@yahoo.com

چکیده

زمینه و هدف: مساله بیکاری دانش آموختگان عالی یکی از چالش‌های اساسی اقتصادی و اجتماعی کشور است. هدف از مطالعه‌ی حاضر تعیین وضعیت اشتغال دانش آموختگان مامایی و پرستاری دانشگاه علوم پزشکی زنجان بود.

روش بررسی: در این مطالعه‌ی مقطعی کلیه‌ی دانش آموختگان پرستاری و مامایی که در فاصله‌ی سال‌های ۸۳ تا ۸۷ فارغ التحصیل شده بودند، وارد مطالعه شدند. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه بود. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS ۱۱ بر روی ۲۰۳ پرسشنامه تکمیل شده انجام شد.

یافته‌ها: نتایج پژوهش نشان داد که ۲۷/۵۵ درصد دانش آموختگان مامایی فاقد شغل بوده، ۴۰/۸ درصد شاغلین دارای وضعیت استخدام پیمانی، ۱۸/۳۷ درصد قراردادی و ۱۵/۳۱ درصد خدمت طرح نیروی انسانی بودند. ۱۱/۴۳ درصد از دانش آموختگان پرستاری بیکار بوده، ۳۹/۰۵ درصد شاغلین را نیروهای طرحی و بیش از یک سوم را نیروهای قراردادی و پیمانی تشکیل می‌دهند. بیش از ۷۰ درصد دانش آموختگان در مراکز دولتی و اکثریت در بیمارستان‌ها اشتغال داشتند.

نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش میان نرخ بالای بیکاری در دانش آموختگان مامایی و وضعیت شغلی نامطمئن در فارغ التحصیلان پرستاری است. از طرفی سهم مراکز غیر دولتی در این خصوص بسیار ناچیز است.

واژگان کلیدی: اشتغال، دانش آموختگان، پرستاری، مامایی

مقدمه

کشور است (۱). دانشگاه‌های علوم پزشکی نیز همه ساله پذیرای تعدادی از جوانان برای تحصیل در رشته‌های مختلف علوم پزشکی می‌باشند. این پذیرش در دهه‌ی گذشته اغلب

وضعیت اشتغال دانش آموختگان عالی یکی از مسائل مورد توجه در کشورهای مختلف است. اشتغال این افراد به لحاظ اهمیت و نقش آن‌ها یکی از ارکان توسعه‌ی

۱- کارشناس ارشد مامایی، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی زنجان

۲- کارشناس ارشد مامایی، مریبی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی زنجان

۳- کارشناس ارشد مامایی، مریبی دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی شهید بهشتی

۴- کارشناس مامایی، بیمارستان امام حسین زنجان

دهد (۴)، و در عین حال در خصوص برنامه ریزی های پذیرش دانشجو و وضعیت ایشان پس از فراغت از تحصیل راه گشا باشد. لذا این پژوهش به منظور تعیین وضعیت اشتغال دانش آموختگان پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی زنجان طی سال های ۸۳ تا ۸۷ صورت گرفت.

روش بررسی

(cross sectional) این پژوهش یک مطالعه مقطعی (cross sectional) می باشد. نمونه پژوهش در واقع همان جامعه آماری یعنی کلیه ای فارغ التحصیلان پرستاری و مامایی بود که در فاصله سال های ۸۳ تا ۸۷ از دانشکده پرستاری و مامایی زنجان فارغ التحصیل شده بودند. ابزار جمع آوری اطلاعات پرسشنامه بود. بخش اول پرسشنامه شامل سوالات عمومی از قبیل سن، جنس، تأهل، سال ورود به دانشکده، سال فراغت از تحصیل و سهمیه پذیرش و بخش دوم مشتمل بر سوالاتی در خصوص وضعیت اشتغال ایشان بود. جمع آوری اطلاعات برای افرادی که آدرس ایشان در بایگانی دانشکده موجود بود از طریق ارسال پرسشنامه به صورت پستی و در خصوص سایر افراد از طریق مصاحبه تلفنی انجام شد. برای تعیین روابی و پایایی پرسشنامه از روش اعتبار محتوا و آزمون مجدد استفاده شد. در نهایت ۲۰۳ نفر پرسشنامه را تکمیل نمودند. نتایج با استفاده از نرم افزار آماری spss 11 مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفت.

یافته ها

تجزیه و تحلیل اطلاعات نشان داد که ۱۹ نفر (۹/۳۶ درصد) از دانش آموختگان مذکور و ۱۸۴ نفر (۹۰/۶۴ درصد) مونث بودند. ۱۲۴ نفر (۶۱/۰۸ درصد) مجرد و ۷۹ نفر (۳۸/۹۲ درصد) متاهل بودند. محدوده سنی افراد مورد مطالعه ۲۱ تا ۳۰ سال بود. ۲۸ نفر (۲۸/۵۷ درصد) از فارغ التحصیلان کاردانی مامایی ادامه تحصیل نداده بودند،

روند رو به ازدیاد داشته است (۲). از آنجا که بخش مهمی از سرمایه های ملی صرف آموزش عالی می شود، به نظر می رسد که دانش آموختگان دانشگاه ها پس از فراغت از تحصیل باید مدت زیادی بیکار بمانند و باید سریعاً جذب بازار کار شوند. در حالی که آمارهای موجود نشان از بیکاری هزاران دانش آموخته از جمله پرستاران و ماماهای فارغ التحصیل دارند (۳). نتایج بررسی ها حاکی از ثابت ماندن نحوه توزیع دانش آموختگان آموزش عالی در بخش اقتصادی در دهه های اخیر است (۱). عدم گسترش هماهنگ نظام بهداشتی - درمانی همزمان با افزایش فرهیختگان و دانش آموختگان علوم پزشکی، زمینه ساز عدم استفاده از این نیروها بوده است (۴). در بحث نیروی انسانی همواره عدم تعادل و توازن خودنمایی می نماید. عدم توازن نیروی انسانی بهداشتی و درمانی به صورت اختلاف بین تعداد، انواع، عملکرد، توزیع و کیفیت کارکنان از یک سو و نیازهای جامعه به خدمات ایشان و توانایی جامعه و دست اندکاران در اشتغال، پشتیبانی و حفظ و نگهداری این نیروها از طرف دیگر می باشد (۵). نادیده گرفتن و بی توجهی به نیازهای جامعه و نیز عدم برنامه ریزی صحیح برای جذب دانشجو سبب صرف منابع زیادی از طرف دولت و خانواده ها برای آموزش، ایجاد مهارت، امور رفاهی و هزینه های تحصیل این افراد می گردد (۶). در حال حاضر دانشگاه ها با مصرف منابع اقتصادی محدود جامعه هیچ گونه گزارش عملکردی به مردم ارایه نمی دهند. بنابراین به دست آوردن اطلاعات مناسب از وضعیت دانش آموختگان برای مسوولان دانشگاه ها و وزارت متبوع مفید خواهد بود (۸). در واقع اطلاعات و داده های دقیق به عنوان یکی از معیارهای اصلی توسعه تلقی می شوند. زیرا اساس سیاست گذاری، برنامه ریزی و مدیریت در هر جامعه ای اطلاعات و آمار است. شناسایی وضعیت اشتغال، عدم اشتغال به کار و علل آن می تواند اطلاعات مفیدی در زمینه نقش حرفه ای و عملکرد دانش آموختگان در اختیار مسوولین قرار

موقعیت شغلی در بخش‌های خصوصی و دولتی گزارش کردن.

جدول ۱: وضعیت اشتغال دانش آموختگان پرستاری و مامایی

سالهای ۱۳۸۳-۱۳۸۷

مamaiyi	پرستاری	گروه
فراوانی (درصد)	فراوانی (درصد)	شاخص
۲۷/۵۵ (۲۷)	۱۲ (۱۱/۴۳)	وضعیت اشتغال
۶۹ (۷۰/۴۱)	۸۵ (۸۰/۹۵)	بیکار
۲/۰۴ (۲)	۸ (۷/۶۲)	اشتغال در دوایر دولتی
		اشتغال در دوایر خصوصی

جدول ۲: وضعیت استخدامی دانش آموختگان پرستاری و

مamaiyi سالهای ۱۳۸۳-۱۳۸۷

مamaiyi	پرستاری	شاخص
تعداد (درصد)	تعداد (درصد)	وضعیت استخدامی
-	۱/۹۰ (۲)	استخدام رسمی قطعی
-	۵/۷۱ (۶)	استخدام رسمی آزمایشی
۴/۰۸ (۴)	۱۷/۱۴ (۱۸)	استخدام پیمانی
۱۸/۳۷ (۱۸)	۱۸/۱ (۱۹)	قراردادی
۱۵/۳۱ (۱۵)	۳۹/۰۵ (۴۱)	طرح نیروی انسانی
۲/۰۴ (۲)	۱/۹۰ (۲)	مطب
۱/۰۲ (۱)	۲/۸۶ (۳)	شغل غیرمرتبط با رشته

بحث

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که نزدیک به یک سوم دانش آموختگان مامایی بیکار می‌باشند. امیدوار و آقاجانی دلاور مطالعه‌ای را با هدف بررسی وضعیت اشتغال دانش آموختگان مامایی دانشگاه علوم پزشکی بابل انجام داده و گزارش کردند که ۴۸/۷ درصد از فارغ التحصیلان مامایی

۳۹ نفر (۳۹/۸ درصد) تا مقطع کارشناسی ادامه تحصیل داده، ۲۹ نفر (۲۹/۵۹ درصد) دانشجوی کارشناسی و ۲ نفر (۲/۰۴ درصد) دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد بودند. ۵ نفر (۴/۷۶ درصد) از دانش آموختگان گروه پرستاری تا مقطع کارشناسی ارشد ادامه تحصیل داده، ۲ نفر (۱/۹۰ درصد) دانشجوی کارشناسی ارشد و مابقی کارشناسی می‌باشند. وضعیت اشتغال و استخدامی فارغ التحصیلان پرستاری و مامایی دانشکده‌ی پرستاری و مامایی زنجان در طی سالهای ۸۳ تا ۸۷ در جداول ۱ و ۲ نشان داده شده است. از بین شاغلین مامایی ۲۲ نفر (۵۵ درصد) در بیمارستان، ۸ نفر (۲۰ درصد) در درمانگاه‌های بهداشتی - درمانی، ۶ نفر (۱۵ درصد) در تسهیلات زایمانی، ۲ نفر (۵ درصد) در مطب و ۲ نفر (۵ درصد) در مراکز آموزشی مشغول به کار بودند. از بین شاغلین پرستاری ۷۸ نفر (۸۵/۷۱ درصد) در بیمارستان، ۲ نفر (۲/۲ درصد) در مطب، ۹ نفر (۹/۸۹ درصد) در مراکز آموزشی و ۲ نفر (۲/۲ درصد) در بخش‌های اداری مشغول به کار بودند. ۷۴/۴۹ درصد از فارغ التحصیلان مامایی اذعان داشتند که در صورت امکان انتخاب مجدد رشته تحصیلی، رشته‌ی مامایی را انتخاب نمی‌کنند و ۸۹/۸ درصد علت این امر را عدم وجود جایگاه شغلی و آینده‌ی مشخص برای حرفه‌ی مامایی گزارش کردند. ۶۰/۹۵ درصد از فارغ التحصیلان پرستاری نیز اظهار کردند که در صورتی که می‌توانستند دوباره انتخاب رشته کنند، پرستاری را انتخاب نمی‌کردند و ۸۰/۹۵ درصد سختی کار و دشواری‌های کار در بیمارستان و شیفت‌های در گردش را علت این امر بیان کردند. در خصوص تمایل برای کار در مناطق محروم، ۷۰/۴۱ درصد از ماماهای و ۲۴/۷۶ درصد از پرستاران بیکار تمایل داشتند در صورت وجود فرصت شغلی مناسب در مناطق محروم مشغول به کار شوند. در بررسی علل عدم اشتغال به کار، ۸۴/۲۴ درصد دانش آموختگان بیکار دلیل بیکاری خود را عدم وجود مجله‌ی توسعه‌ی آموزش در علوم پزشکی زنجان، دوره‌ی ۳، شماره‌ی ۵، پاییز و زمستان ۸۹

طرح خود را گذرانده یا در حال گذراندن آن بودند، اظهار نمودند که دوره‌ی فوق برای اشتغال آن‌ها ایجاد انگیزه کرده است (۱۰۴). با توجه به این موضوع به نظر می‌رسد یکی از راهکارهای کاهش نرخ بیکاری و افزایش بهره‌وری نیروهای متخصص، افزایش طول مدت طرح و ارایه‌ی برنامه‌هایی همچون طرح خدمت ۵ ساله پزشکان در مناطق محروم برای ماماها می‌باشد (۳). واقعیت این است که به دلیل محدودیت‌های موجود، سهم استخدام دولتی در جذب فارغ‌التحصیلان به طور کلی و دانش آموختگان مامایی به طور خاص بسیار اندک است. اگرچه برای ایجاد فرصت‌های شغلی نباید تنها به خدمات دولتی تکیه کرد، وارد کردن بخش‌های خصوصی و تعاوی به این عرصه نیز لازم است (۳)، ولی به نظر می‌رسد، یکی از مشکلات اساسی در این زمینه عدم جایگزینی صحیح نیروهای متخصص در موقعیت‌های مناسب است، بهطوری‌که ماماها فقط در چند موقعیت شغلی محدود از جمله اتاق زایمان، مرکز بهداشتی درمانی و تسهیلات زایمانی به کار گرفته می‌شوند. در حالی که در سایر بخش‌ها از جمله بخش‌های سزارین، مامایی و بخش بعد از زایمان که کاملاً در ارتباط با این تخصص بوده، از این گروه استفاده نمی‌شود. این محدودیت‌ها باعث شده است که همواره در بخش دولتی و خصوصی تسهیلات استخدامی اندکی برای ماماها وجود داشته باشد، بهطوری‌که در بین دانش آموختگان رشته‌های پزشکی، فارغ‌التحصیلان این رشته با حدود ۶۰ درصد بیکاری بیشترین سهم بیکاری را از آن خود کرده‌اند (۱۱). نتایج مطالعه‌ی حاضر در خصوص وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان پرستاری نشان داد که نزدیک به ۱۲ درصد از فارغ‌التحصیلان این رشته بیکار می‌باشند و این در حالی است که نزدیک به نیمی از شاغلین این گروه را نیروهای طرحی و بیش از یک سوم را نیروهای قراردادی و پیمانی تشکیل داده‌اند. نتایج پژوهش انجام شده توسط علیزاده و همکاران نشان داد که ۵۰ درصد فارغ‌التحصیلان پرستاری استخدام

ورودی ۷۱ تا ۷۶ این دانشگاه بیکار بوده، از میان شاغلین نیز ۴۸/۸ درصد در حال گذراندن طرح نیروی انسانی و فقط ۲۵ درصد به صورت رسمی، پیمانی و یا قراردادی استخدام شده بودند. همچنین در این مطالعه گزارش شد که ۸۲/۹ درصد از دانش آموختگان، در بخش دولتی و فقط ۱۷/۱ درصد در بخش خصوصی شاغل بودند (۹). در مقایسه‌ی نتایج مطالعه این پژوهشگران و مطالعه‌ی حاضر، اگرچه به نظر می‌رسد نرخ بیکاری دانش آموختگان مامایی کاهش یافته است ولی علت اصلی این مساله تفاوت مقطع تحصیلی فارغ‌التحصیلان این دو مطالعه می‌باشد. زیرا در پژوهش ما، جمعیت مورد مطالعه دانش آموختگان مقطع کارشناسی مامایی بودند که حدود یک سوم ایشان ادامه تحصیل داده، در زمان پژوهش دانشجوی مقطع کارشناسی بودند. بنابراین علی رغم عدم اشتغال به کار، این گروه به عنوان جمعیت بیکار محسوب نمی‌شدند. از طرف دیگر به نظر می‌رسد در سال‌های اخیر جذب نیروهای قراردادی نسبت به گذشته افزایش قابل توجهی داشته است. در عین حال، بیش از ۱۸ درصد شاغلین در این مطالعه، مشغول گذراندن طرح نیروی انسانی بودند که صرفاً یک دوره‌ی اشتغال موقت است و با حذف این افراد و دانشجویان مشغول به تحصیل، نرخ بیکاری در مطالعه ما از ۷۷/۵۴ به ۷۷/۵۵ درصد خواهد رسید. امیدوار و آقاجانی دلاور نیز با حذف نیروهای طرحی، نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان مامایی را ۸۰ درصد گزارش کردند (۹). با توجه به شرایط و محدودیت‌های موجود در امر استخدام نیروهای جدید، به نظر می‌رسد طرح نیروی انسانی می‌تواند ضمن افزایش توان و مهارت‌های عملی دانش آموختگان جدید، به عنوان یک برنامه‌ی اشتغال نیز سهم مهمی در جذب این افراد داشته باشد. در عین حال مطالعات نشان می‌دهند که گذراندن دوران طرح در افزایش انگیزه‌ی شغلی دانش آموختگان نیز سهم بهسزایی دارد. به طوری که در مطالعه‌ی توتونچی و همکاران، دو سوم دانش آموختگانی که

دختر در رشته‌ی پرستاری نسبت به گذشته است که معمولاً انتخاب‌های محدودتری در گزینش مشاغل مختلف اجتماعی دارند. در ارتباط با ادامه‌ی تحصیل در مقاطع بالاتر، اکثریت دانشجویان مامایی (۶۹/۴ درصد) تا مقطع کارشناسی ادامه تحصیل داده‌اند. ولی فقط ۲۰/۴ درصد از دانشجویان مامایی و ۶/۶۷ درصد از دانشجویان پرستاری تا مقطع کارشناسی ارشد ادامه تحصیل داده‌اند. در مطالعه‌ی امیدوار و آقاجانی دلاور ۱۲/۵ درصد از فارغ‌التحصیلان مامایی دانشگاه علوم پزشکی بابل در مقطع کارشناسی ارشد پذیرفته شده که از این بین فقط یک نفر فارغ‌التحصیل شده که بلا فاصله به عنوان عضو هیات علمی جذب دانشگاه شده بود (۹). همچنین در مطالعه صابریان و حاجی آقاجانی (۱۳۸۲) ۱۲/۹ درصد از فارغ التحصیلان پرستاری سمنان در مقطع کارشناسی ارشد و بالاتر ادامه تحصیل داده بودند (۱۲). دانشجویان مامایی علت عدم ادامه تحصیل را ناالمیدی در به‌دست آوردن موقعیت شغلی در آینده و ظرفیت کم پذیرش در مقطع کارشناسی ارشد ذکر کرده‌اند. در حالی که فارغ‌التحصیلان پرستاری، علت این امر را در درجه‌ی اول اهمیت بیشتر اشتغال نسبت به ادامه تحصیل و حفظ موقعیت شغلی و در درجه‌ی دوم ظرفیت کم پذیرش در مقطع کارشناسی ارشد عنوان کردند. همچنین فقط ۲۵/۵۱ درصد از فارغ‌التحصیلان مامایی اظهار داشتند در صورت امکان مجدد انتخاب رشته، مامایی را انتخاب می‌کنند، و اکثریت آن‌ها علت این امر را عدم وجود جایگاه شغلی و آینده‌ی مشخص برای حرفه‌ی مامایی گزارش کردند. در مطالعه‌ی امیدوار و آقاجانی دلاور (۱۳۸۳) نیز ۷۶ درصد از دانش آموختگان مامایی اعلام کردند که در صورت امکان انتخاب رشته‌ی مجدد، مامایی را انتخاب نخواهند کرد و قریب به اتفاق آن‌ها علت این امر را عدم وجود آینده‌ی شغلی عنوان کردند (۹). همچنین نتایج پژوهش نشان داد که ۶۰/۹۵ درصد از فارغ‌التحصیلان پرستاری اظهار کردند که در صورت امکان تعیین رشته‌ی مجدد، پرستاری را

رسمی و بقیه قراردادی و در مراکز خصوصی شاغل بودند (۳). همچنین نتایج مطالعه بخشی و همکاران (۱۳۷۹) نشان داد که ۷۹/۷ درصد فارغ‌التحصیلان پرستاری در وضعیت رسمی قطعی بوده‌اند (۴). مطالعه‌ی دیگری توسط صابریان و حاجی آقاجانی در ارتباط با سرنوشت شغلی دانش آموختگان سال‌های ۷۱ تا ۷۸ دانشکده‌ی پرستاری سمنان انجام شد. نتایج این پژوهش موید آن بود که، ۳۰/۱۲ درصد از فارغ‌التحصیلان پرستاری در وضعیت رسمی آزمایشی، ۱۷/۲ درصد رسمی قطعی، ۱۲/۸ درصد قراردادی و ۱۱/۸ درصد طرحی بوده و ۲۷/۹۵ درصد نیز پاسخ غیره را مشخص نموده بودند (۱۲). به عبارتی ۶۰/۱۲ درصد از فارغ‌التحصیلان پرستاری در دهه‌ی ۷۰ نسبت به دانش آموختگان سال‌های اخیر از وضعیت استخدامی مطمئن‌تری برخوردار بودند. به نظر می‌رسد یکی از علل این امر جایگزینی استخدام قراردادی و پیمانی به جای استخدام رسمی در سال‌های اخیر باشد. از سوی دیگر در مطالعه حاضر بیشتر واحدهای مورد پژوهش در گروه پرستاری را فارغ‌التحصیلان ۳ سال اخیر تشکیل داده بودند که هم اکنون در حال گذراندن دوره‌ی طرح نیروی انسانی بودند. همچنین فراوانی بیکاری در دانش آموختگان پرستاری در مطالعات انجام شده توسط صابریان و حاجی آقاجانی ۱۷/۲ درصد، علیزاده و همکاران ۱۹/۳ درصد گزارش شده است (۱۲ و ۳)، که قابل مقایسه با نتایج پژوهش ما می‌باشد. ضرغامی گزارش کرد که حدود ۴۰ درصد از دانش آموختگان پرستاری در مشاغلی غیر از تخصص خود اشتغال دارند (۱۳). در حالی که در مطالعه‌ی ما فقط حدود ۳ درصد از فارغ‌التحصیلان در حرف غیر مرتبط با رشته‌ی تحصیلی خود اشتغال داشتند، به نظر می‌رسد دلیل این امر افزایش آگاهی عمومی در بین جوانان در خصوص انتخاب رشته و جذب بیشتر دانشجویان

برای این گروه از دانش آموختگان بسیار ناچیز است.

انتخاب نمی کردند و اکثریت این افراد دلیل این امر را سختی کار و نارضایتی از شیوه های در گردش عنوان کردند.

تقدیر و تشکر

بدین وسیله از همکاری پرسنل محترم آموزش و نیز فارغ التحصیلان رشته های پرستاری و مامایی دانشکده پرستاری و مامایی زنجان نهایت تشکر و قدردانی را می نماییم.

نتیجه گیری

نتایج پژوهش مبین نرخ بالای بیکاری در دانش آموختگان مامایی و وضعیت شغلی نامطمئن در فارغ التحصیلان پرستاری است. سهم مرکوز غیر دولتی در ایجاد زمینه های اشتغال

منابع

- ۱- چیت ساز قمی مج. آموزش عالی، اشتغال و بیکاری. خلاصه مقالات بررسی مشکلات و چشم انداز اشتغال دانش آموختگان آموزش عالی. ۹ و ۱۰ خرداد ۱۳۷۹، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.
- ۲- ملکوتیان م، پرورش ع. وضعیت اشتغال دانش آموختگان رشته بهداشت محیط سراسر کشور طی سال های ۷۵-۸۱. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی ۱۳۸۲؛ ۳(۲): ۶۱-۶۵.
- ۳- محمد علیزاده چرنابی س، برادران رضایی م. بررسی زمینه های اشتغال فارغ التحصیلان پرستاری و مامایی. پژوهش در علوم پزشکی ۱۳۷۷؛ ویژه نامه سومین همایش کشوری آموزش پزشکی.
- ۴- بخشی ح، اسماعیل زاده م، طالقانی ف، رفیعی غ، مهدی زاده خ. وضعیت اشتغال به کار دانش آموختگان دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان. مجله دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی قزوین ۱۳۸۱؛ ۲(۲): ۲۳-۲۶.
- ۵- دبیرخانه شورای آموزش پزشکی و تخصصی. گزارش در خصوص تعداد متخصصین مورد نیاز کشور. تهران: وزارت بهداشت و درمان آموزش پزشکی. ۱۳۷۷.
- ۶- مسلمی حقیقی ف، فتوح آبادی م. بررسی میزان اشتغال، رضایت شغلی و مهاجرت فارغ التحصیلان فیزیوتراپی شهر شیراز. مجموعه مباحث اولین کنگره کارآفرینی در بخش بهداشت و درمان. ۱۳۸۰.
- ۷- طباطبائی نژاد ح، محمدی مر. صدور دانش آموختگان پزشکی، اشتغال زایی یا فرار مغزها. مجموعه مباحث اولین کنگره کارآفرینی در بخش بهداشت و درمان. ۱۳۸۰.
- ۸- جوادی ح، آصف زاده س، مشاطان م. موقعیت شغلی دانش آموختگان پزشکی دانشگاه علوم پزشکی قزوین. مجله دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی قزوین. ۱۳۸۱؛ ۲(۲): ۳۲-۴۲.
- ۹- امیدوار ش، آقاجانی دلاور م. وضعیت اشتغال دانش آموختگان مامایی دانشگاه علوم پزشکی بابل. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی ۱۳۸۳؛ ۴(۷-۷۰): ۶۷-۷۰.
- ۱۰- توتونیچی م، ناجی ه، رفیعیان، سلیمانی ب. بررسی وضعیت اشتغال و علل آن در فارغ التحصیلان دانشکده پرستاری اصفهان. مجله پژوهش در علوم پزشکی. ۱۳۷۶؛ ۲(۲): ۸۷-۸۲.
- ۱۱- رفیعی طالقانی م. افزایش در آمار فارغ التحصیلان بیکار. روزنامه اعتماد، شماره ۱۹۷۱. ۱۹ خرداد ۱۳۸۸؛ ۸.
- ۱۲- صابریان م، حاجی آقاجانی س. سرنوشت شغلی دانش آموختگان دانشکده پرستاری سمنان. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی. ۱۳۸۲؛ ۹: ۵۶-۵۲.
- ۱۳- ضرغامی م. مشکلات اشتغال و بی کاری فارغ التحصیلان آموزش عالی، تنگناها، زمینه ها و راه حل ها. فصل نامه پژوهش ۱۳۷۹؛ ۲(۲): ۸۹-۸۳.